

Türkiye Göç Araştırmaları Merkezi
(TÜGAM)

Kavram Analizi:
Vatansızlık
(*Statelessness*)

Moh Asmahil Kohan

2025/5

www.gocvakfi.org | info@gocvakfi.org

VATANSIZLIK (STATELESSNESS) KAVRAM ANALİZİ

(2025/5)

YAZAR:

Moh Asmahil Kohan

TÜRKİYE GÖÇ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (TÜGAM)

GRAFİK TASARIM:

Ruha Medya A.Ş.

E ISBN:

978-625-97333-2-6

Göç Araştırmaları Vakfı

Hacettepe Mahallesi Fener Sokak No: 5

06230 Altındağ/Ankara, Türkiye

Tel.: (0312) 473 76 11

Fax: (0312) 473 79 14

Kitapçığın tüm yayın hakları Göç Araştırmaları Vakfına aittir.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak

sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın

hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.

Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

İçindekiler

Giriş	2
Vatansızlığın Kavramsal Çerçevesi	3
Tarihsel Açıdan Vatansızlık Olgusu	5
Vatansızlığın Nedenleri ve Sonuçları	6
Vatansızlığın Sonlandırılmasına Yönelik Uluslararası Çabalar	8
Sonuç	9
Kaynakça	10

Giriş

20. yüzyılda, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bir yandan, diğer taraftan ise bazı imparatorlukların dağılması ve yeni devletlerin yükselişi ile birlikte milyonlarca insan; ırkı, milliyeti, siyasi düşüncesi veya diğer nedenlerden ötürü vatansız kalmıştır. 21. yüzyılın başlarından itibaren dünyanın farklı yerlerinde meydana gelen savaşlar, çatışmalar, zulüm ve insan hakkı ihlalleri gibi zorlayıcı faktörlerin, milyonlarca insanın sınır ötesi zorunlu göçüne neden olmuştur. Bu olaylar sonucunda, insanlar, vatandaşı oldukları ülkelerin topraklarını gönüllü ya da zorunlu olarak terk ederek başka bir ülkenin egemenliğindeki bölgelere göç etmişlerdir. Göç edenlerin bir kısmı, menşe ülkeleriyle olan hukuki ve manevi bağlarını sürdürerek o ülkenin himayesinden faydalanırken; diğer kısmı ise menşe ülkenin himayesinden mahrum kalmakta, mahrum bırakılmakta ya da himaye edilmeyi reddetmektedir. Bu durum, onları korumasız ve kırılgan bir hale getirmektedir.

Bu tür durumlara karşılaşan bireylerin, hem menşe ülkeleriyle olan ilişkilerinin belirsizliği hem de göç ettikleri ülkenin ulusal ve hukuksal yapısının özellikleri, onların vatansız kalmalarına ve haklardan mahrum bırakılmalarına yol açmaktadır. Menşe ve hedef ülkelere tanınan egemenlik hakkı, yurttaşlık anlayışı ve yargı yetkilerinin sınırlarında oluşan boşluk, çoğu zaman göçmenlerin vatansız kalması ve sayılarının her geçen gün artmasıyla sonuçlanmaktadır. Yasal kimlikten mahrum kalan, büyük ölçüde görünmez ve unutulmuş durumda olan bu kişilerin karşılaştıkları sorunlar, yerel düzeyi aşarak uluslararası arenada düzensizlik ve belirsizliğe yol açmaktadır. Bu çalışmada, ağırlıklı olarak vatansızlık olgusunun kavramsal, tarihsel ve hukuksal çerçevesi ele alınmaktadır.

Vatansızlığın Kavramsal Çerçevesi

Vatansızlık kavramının açıklanmasından önce, vatandaşlık kavramına değinmek isabetli olacaktır. Vatandaşlıkla ilgili olarak bugüne kadar tutarlı bir tanımın bulunmadığı belirtilse de vatandaşlık, bir kişinin bir devlete hukuki ve siyasi açıdan bağlılığını belirten bir olgu olarak nitelendirilmektedir (Asar, 2022, s. 9; Edwards, 2024, s. 11). Bu hukuki ve siyasi bağın bulunmadığı durumda ise kişi vatansız kalmaktadır. Ancak vatansızlık olgusunun farklı bağlamlarda, farklı zamanlarda ve çeşitli sebeplerle ortaya çıkması, bunun karmaşık ve çok yönlü bir olgu olduğu anlamına gelmektedir. Dolayısıyla vatansızlıkla ilgili net bir tanım yapılması güçtür. Bir birey ya da bir grup (Matthew, 2014, s. 46), herhangi bir ülkenin vatandaşı değilse veya herhangi bir devletle hukuki ve siyasi bağı bulunmuyorsa, bu kişi ya da grup vatansız olarak tanımlanır (Tendayi Bloom et al., 2017, s. 33). Başka bir deyişle vatansızlık, pratik ve geniş anlamda, bir bireyin veya belli bir grubun kategorize edilmesi ve dolayısıyla bir yoksunluk veya kayıp içerisinde yaşamasını ifade eden bir kavramdır. Bu yoksunluk, temel anlamıyla 'devlet korumasından' mahrum kalmayı ifade etmektedir. Ayrıca bireyin, devleti tarafından sağlanan hak ve özgürlüklerden mahrum kalması ve dünyada bir yerde yasal olarak ikamet etme hakkından mahrum kalması da bu yoksunluk kapsamında yer almaktadır (Matthew, 2014, s. 47).

Teorik ve hukuki açıdan "vatansızlık", vatandaşlık bağından yoksun kalma, pratik açıdan ise diplomatik himayeye ve diğer haklara erişememe anlamına gelmektedir. Her ne kadar "yabancı" kavramı, vatansızları ve mültecileri kapsıyor olsa da vatansızlık, kavramsal açıdan mültecilikten farklıdır. Uluslararası koruma kapsamında olan sığınmacıların ve mültecilerin menşe ülkelerinin uyruğunu koruyor olmaları, onların vatansız olmadığını göstermektedir. Halbuki vatansızların hiçbir ülke ile vatandaşlık bağı bulunmamaktadır (Asar, 2022, s. 33).

1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin¹ birinci maddesinde 'vatansız birey' hukuki açıdan, hiçbir devlet tarafından vatandaş olarak sayılmayan kişi

¹ 1954 Convention relating to the Status of Stateless Persons

olarak ifade edilmektedir. Vatansızlık, hiçbir devletin yasalarına göre vatandaş sayılma olarak tanımlanır. Bireylerin vatansız kalması ise ya hiçbir zaman bir vatandaşlığa sahip olmamaları ya da yeni bir vatandaşlık kazanmadan önce eski vatandaşlıklarını kaybetmeleri ile ortaya çıkmaktadır (Nicholson & Kumin, 2017, s. 264).

Siegelberg'e göre, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonraki on yıllarda, 'vatansızlık' kavramı genellikle çeşitli grupları kapsamıştır. Bu gruplar arasında mülteciler, siyasi nedenlerle göç edenler, vatandaşlıktan çıkarılanlar ve savaş ya da imparatorlukların çöküşü sonrası yaşanan siyasi değişikliklerden dolayı ulusal bir kimliğe sahip olmayan kesimlerin yer aldığı ifade edilmiştir(Siegelberg, 2020, s. 81).

Tarihsel Açıdan Vatansızlık Olgusu

Vatansızlık, günümüzde de temel sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Geçmişte, vatansızlık bir yaptırım olarak devletler tarafından kendi tebaalarına karşı uygulanırken Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından sonra vatansızlık, zorunlu göçün sonuçlarından biri olarak meydana gelmiştir. Mbiyozo vatansızlığın tarihsel olarak yeni bir olgu olmadığını, daha önce de devletlerin kendi vatandaşlarını cezalandırmak için onları vatandaşlıktan çıkararak vatansızlığa sürüklediğini ifade etmektedir (Olaitan, 2022, s. 131). Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla birlikte yaşanan kitlesel zorunlu göçler ve vatandaşlıktan çıkarılmalar, yüz binlerce insanın vatansız kalmasına ve hiçbir hükümetin korumasından faydalanamamalarına neden olmuştur (Laura, 2014, s. 65). Bu durum ise vatansız kalan kişileri temel hak ve hürriyetlerinin yanı sıra belli bir yerde ikamet etme hakkından mahrum bırakmıştır. Hannah Arendt 4 Ağustos 1914 yılında Avrupa'da meydana gelen kanlı savaşların kitlesel göçe ve yerinden edilmelere yol açtığını anlatırken göç etmek zorunda kalanların durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“...göç etmek zorunda kalan, hiçbir yerde hoş karşılanmayan ve hiçbir yerde asimile edilemeyen grupların anavatanlarını terk ettiklerinde evsiz, devletlerini terk ettiklerinde vatansız, insan haklarından mahrum bırakıldıklarında ise haksız, yeryüzünün pisliği olarak kaldılar” (Arendt, 1951, s. 267).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çeşitli yasal, siyasal ve ekonomik faktörlerin etkisi ile vatansızların sayısında bir artışın yaşandığı belirtilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte vatansız kalan Yahudiler Filistin topraklarına yerleştirilerek vatansızlıklarının sonlandırılması adına İsrail kurulmuştur. İsrail'in kurulması ise bölge sahipleri olan yüzbinlerce Filistinlinin vatansız kalmasına yol açmıştır (Asar, 2022, s. 98).

Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı Avrupa'da vatandaşlık uygulamalarında soy bağı esas alınırken; Myanmar'da Rohingya'lara uygulanan politikalar, 1998-2000 yıllarında Etiyopya ve Eritre'deki savaşlar, ve 21. yüzyılın ilk yarısında ulus-devlet yapılarında vatandaşlık konusunda soy bağına dayalı yaklaşım ve devletlerin takdir yetkisinin genişliği, milyonlarca insanın vatansız kalmasına ve haklardan mahrum edilmesine yol açmıştır (Asar, 2022, s. 99). Günümüzdeki göç hareketleri sonucunda ise, vatansız ve uyruğu belirsiz 4 milyondan fazla kişi bulunmaktadır (UNHCR, 2024)

Vatansızlığın Nedenleri ve Sonuçları

Vatansızlığın küresel bir olgu olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Vatansızlık, bireyleri kendilerini bir yere ait hissetmelerinden ve en temel haklarından faydalanmalarından mahrum bırakabilmektedir (Tendayi & Lindsey, 2021, s. 3). Ayrıca, vatansızlık, insanları anormal ve alt bir konuma düşürmekte, toplumsal değerlerini zayıflatmakta ve öz güvenlerini yok etmektedir (Siegelberg, 2020, s. 198).

Vatansızlığa sebep olan nedenler genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Doğum Yeri:** Ebeveynlerin vatansız olması ve çocuğun soy bağı esasına dayalı bir ülkede doğması, çocuğun vatansız kalmasına neden olabilir.
- Evlenme:** Bazen, bireyler evlenme yoluyla vatandaşlıklarını kaybedebilirler.
- Devletlerin Veraseti veya Halefiyeti:** Uluslararası hukuka göre, devletlerin halefiyeti, ilgili devletlerin topraklarının bir kısmının başka bir devlete devredilmesi, devletlerin birleşmesi veya dağılması olarak tanımlanır. Bu durum, vatansızlığa yol açabilir.
- Ayrımcı Yasalar ve Uygulamalar:** Etnik, cinsiyet, din, ırk ya da diğer faktörlere dayalı ayrımcı yasalar ve uygulamalar vatansızlığa neden olabilir (Asar, 2022, s. 110-114). Her ne kadar uluslararası hukukta ayrımcılığa karşı güçlü yasal çerçeveler oluşturulmuş olsa da, hâlâ azınlıkları kabul etmeyen ve onlara karşı ayrımcı davranan devletler bulunmaktadır (Staples, 2017, s. 464).
- Vatandaşlıktan Çıkma veya Çıkarılma:** Bazı durumlarda, devletler kendi vatandaşlarına yaptırım uygulayarak vatandaşlıklarını iptal edebilirler. Başka bir deyişle, vatandaşlıktan çıkarma, devletler tarafından bir baskı aracı olarak kullanılabilir (Tendayi & Lindsey, 2021, s. 3-4). Bazen de bireyler, kendi doğal haklarını kullanarak uyruğu oldukları ülkenin vatandaşlığından çıkabilirler (Asar, 2022, s. 112).
- Çatışmalar ve İklim Değişiklikleri:** Savaşlar, silahlı çatışmalar ve iklim değişikliği de vatansızlığa neden olabilecek faktörler arasındadır. Silahlı çatışmalar, va-

tansızlığın hem nedeni hem de sonucu olarak görülürken, iklim değişikliğinin vatansızlığa yol açıp açmayacağı konusu hâlâ tartışmaya açıktır (Edward & Van Waas, 2014, s. 3-5).

Ülkeler arasındaki gerilimler, hukuki tartışmalar, düzensizlikler ve hak ihlalleri, vatansızlıkla ilişkili toplumsal ve bireysel problemler olarak tanımlanmaktadır. Zygmunt Bauman'a göre, vatansızlar, başkalarının arka bahçesine giren davetsiz misafirlerdir (Matthew, 2014, s. 49). Bauman'ın bu ifadesi, dolaylı olarak vatansızlığın bir sorun teşkil ettiğine ve vatansız bireylerin belirli bir kimliğe sahip olmaları gerektiğine işaret etmektedir.

Vatansızlığın Sonlandırılmasına Yönelik Uluslararası Çabalar

Altmış yılı aşkın bir süredir vatansızlık, çözüme kavuşturulamayan önemli sorunlardan biri olarak kalmaktadır. Son yıllarda, uluslararası toplum vatansızlığın sona erdirilmesi için çeşitli adımlar atmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), vatansızlığı bir “lanet” veya “talihsizlik” olarak tanımlayarak, 1950’deki kuruluşundan bu yana vatansız kişilerin durumuyla ilgilenmiş ve önceliğin vatansızlığı sonlandırmak olduğunu belirtmiştir (Swider, 2017, s. 485; Manly, 2014, s. 88).

Uluslararası düzeyde vatansızlığın sona erdirilmesi için atılan adımlar, belirli hedeflerin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Örneğin, 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, vatansızların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasını amaçlamaktadır (Swider, 2017, s. 487). Bu hakların içeriği ise 2014 tarihli Vatansız Kişilerin Korunmasına İlişkin BMMYK El Kitabı gibi politika belgelerinde yorumlanmıştır.

Vatansızlığın sonlandırılmasını amaçlayan bir diğer önemli adım, 1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme, vatandaşlığın yalnızca soy bağı esasına dayalı olarak değil, toprak esasına ile de kazanılabileceğini kabul ederek vatansızlığın önlenmesi ve azaltılması için yeni bir adım atılmasını sağlamıştır (Asar, 2022, s. 17; Swider, 2017, s. 491; Irwin & Manly, 2008, s. 10).

1961 tarihli Vatansızlığın Azaltılmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’ne ek olarak, belirli gruplar arasındaki vatansızlığı önlemek amacıyla başka sözleşmeler de düzenlenmiştir. Örneğin, kadınların vatansızlığını önlemek için 1957 tarihli Evli Kadınların Vatandaşlığı Hakkında Sözleşme ve 1979 tarihli Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi gibi hukuki düzenlemeler mevcuttur. Ayrıca, çocukların vatansızlığını önlemek amacıyla 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi de önemli bir düzenlemedir. Bu sözleşmede, çocukların doğumları itibariyle nüfusa kayıt yaptırarak vatandaşlık haklarından faydalanmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu düzenlemelerin yanı sıra, bazı diğer bölgesel ve uluslararası sözleşmelerde de vatandaşlığın korunması ve vatansızlığın önlenmesi amacıyla çeşitli hükümlere yer verildiği anlaşılmaktadır. Vatandaşlığın korunması, uluslararası toplum tarafından temel bir ilke olarak kabul edilirken, vatansızlığa yol açabilecek nedenlerin belirlenmesi ve vatansızlığın kuşaklar arasında devam etmesini önlemek, uluslararası toplumun üzerinde anlaştığı ilkelerdendir.

Sonuç

Vatansızlık, küresel bir sorun olmakla birlikte bireyleri temel hak ve özgürlüklerden ve belirli bir devlet tarafından vatandaşlarına sağlanan diplomatik himayeden yoksun bırakmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde, çeşitli nedenlerden meydana gelen vatansızlık olgusunun, günümüz itibariyle de devam ettiği görülmektedir.

Doğum yeri, evlenme, ayrımcı politikalar ve yasalar, çatışma ve iklim değişikliği gibi çeşitli faktörlerin yol açtığı vatansızlık, bireyler, ülkeler ve uluslararası toplum için sorunlar oluşturmaktadır. Vatansızlığa neden olan ve vatansızlıktan kaynaklanan sorunların giderilmesi ise sadece ulusal düzenlemelerle değil, bölgesel ve uluslararası sözleşmelerin devreye girmesi ile mümkün olacaktır. Özellikle vatansız çocukların ve kadınların en az bir ülkenin vatandaşlığına sahip olmalarının kolaylaştırılması uluslararası toplumun sorumluluklarından biridir. Vatansızların temel hak ve özgürlüklerinin korunması ve vatansızlığın önlenmesi için düzenlenen uluslararası sözleşmelerde 'herkesin vatandaşlık hakkı olacak', 'vatansızlıktan kaçınılacak' ve 'kimse vatandaşlığından keyfî olarak yoksun bırakılamayacak' gibi ilkelere yer verilmektedir. Sözleşmelere taraf olan devletlerin ise vatandaşlık yasalarını düzenlerken ırk, cinsiyet, inanç ve etnik köken gibi konularda seçici ve ayrımcı davranmamaları gerektiği vurgulanarak vatandaşlığın korunması ve vatansızlığın önlenmesi için sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiği ifade edilmiştir.

Kaynakça

- Arendt, H. (1951). The Origins of Totalitarianism. Florida: A Harvest Book.
- Asar, A. (2022). Vatansızlık. Ankara: GAV Perspektif.
- Edward, A., & Van Waas, L. (2014). Introduction. In A. Edward, & L. Van Waas, Nationality and Statelessness under international law. Cambridge: cambridge university Press .
- Edwards, A. (2014). The meaning of nationality in international law in an era of human rights: Procedural and substantive aspects. In A. Edward, & L. Van Waas, Nationality and Statelessness under international law. cambridge: cambridge university Press.
- Irwin, E., & Manly, M. (2008). Statelessness: An Analytical Framework for Prevention, Reduction and Protection. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- Laura, v. W. (2014). The UN statelessness conventions. In A. Edward, & L. Van Waas, Nationality and Statelessness under international law. cambridge university Press.
- Manly, M. (2014). UNHCR's mandate and activities to address statelessness. In A. Edwards, & L. Van Waas, Nationality And Statelessness Under International Law. cambridge university Press.
- Matthew, J. G. (2014). Statelessness and citizenship in ethical and political perspective. In A. Edward, & L. Van Waas, Nationality and Statelessness under international law. cambridge university Press.
- Nicholson, F., & Kumin, J. (2017). A guide to international refugee protection and building state asylum systems. UNHCR.
- Olaitan, Z. (2022). A modern history of statelessness and the socio-political question. Cambridge Review of International Affairs, 131-135.
- Siegelberg, L. (2020). Statelessness A Modern History. London: Harwar University Press.
- Staples, K. (2017). Recognition, nationality, and statelessness: State-based challenges for UNHCR's plan to end statelessness. In T. e. Bloom, Understanding Statelessness. New York: Routledge .

Swider, K. (2017). Why end statelessness? In T. e. Bloom, Understanding Statelessness. New York: Routledge.

Tendayi Bloom et al. (2017). Providing a framework for understanding statelessness. In K. T. Tendayi Bloom, Understanding Statelessness (p. 300). Routledge Studies in Human Rights.

Tendayi, B., & Lindsey, N. K. (2021). Introduction: Opening a conversation about statelessness, governance, and the problem of citizenship. In L. N. Tendayi Bloom, Statelessness, governance, and the problem of citizenship (p. 366). Manchester: Manchester University Press.

UNHCR. (2024). Redoubling our efforts on ending statelessness: UNHCR's strategic plan 2023-2026. <https://bit.ly/3CqnbY>. UNHCR. Retrieved from UNHCR, Global Focus: <https://reporting.unhcr.org/global-appeal-2024/focus-areas/statelessness>

daha fazla bilgi için

[/goc_vakfi](#)

[/gocarastirmalarivakfi](#)